

je še teh oblik, je bolj oviralo in še ovira zdrav književni razvoj, kakor pa ga resnično pospeševalo, je umetnika bolj begalo, kakor pa mu odkrivalo obseg, vrsto in globino njegovih moči.

Kaj duši našo kritiko?

1. Dokaj pomanjkljivo poznavanje človekovega individualnega in družbenega življenja. Kritik mora proučevati zakone stvarnega življenja — mora napraviti dialektično pot od stvarnosti h književnosti in odtod nazaj k stvarnosti — tedaj pot, ki jo dela sleherni resnični umetniški ustvarjalec. Kako naj namreč kritik sodi o književni stvaritvi, ki je izraz in odraz življenja, če sam ni prodril v življenje.

2. Idejna nejasnost in neopredeljenost kritika povzroča nejasno idejno-estetsko sodbo. Naša kritika kaj nerada odkriva — razen nekaterih — svoj in umetnikov svetovni nazor, kolikor ga najde v izrazno-estetskem tkivu umetnine. Ta nejasnost in pasivnost izvira v glavnem odtod, ker nekateri kritiki nimajo do dna premišljenega filozofskega in literarnega nazora, če pa ga imajo, stoje za njim preveč nedoločno in neborbeno. Ugotoviti bi se dalo tudi, da nekateri nosilci določnih idejno-estetskih stališč niso bili sebi do kraja zvesti, da so nekateri naredili skok iz ždanovizma v modernizem, zopet druge, ki so mnogo obetali, pa je zamamil mučno bleščeči plašč heideggerjanske ontologije. V tem vidim delni vzrok, zakaj naša kritika ni sposobna pokazati, »kako bi se ven videlo« in »ven šlo« iz povojne literarne krize, o kateri tako rada govori. Pri tem pa jo ovirata še dva činitelja: pomanjkljiva razgledanost po sodobnih književnih smereh doma in v svetu in po osnovnih stilnih skladih v umetnosti sploh, a nič manj tudi značilnosti tako imenovanega »družinskega ekvivalenta«, če naj tako imenujemo tisto kritiko, ki nastaja pro domo ene skupine, ene struje, ene generacije. Taka kritika kaj rada zavrača vse, kar ni pisano v duhu »nove« estetske miselnosti, ker pač pozablja, da novo ni sinonim za umetniško. In ravno tej kritiki lahko očitamo paradoks: medtem ko namreč ohrabrujoče in pritrdilno spremlja stilne in nazorske novosti, se ni vselej sposobna vzdigniti iz obrobni opazk k sintetičnim študijam o novostih, ki jih doživljajo naša povojna novela, roman, pesem in drama. Tako lahko zaključimo, da se naša kritika sicer že desetletje bori za realistično in za modernistično književnost, da pa je v glavnem slab iniciator novih form in vsebin. Morda ji zategadelj lahko postavimo tudi tole zaključno vprašanje: Koliko je po svoji moralni obveznosti, zametujoč vse družinske in druge predsodke, vrgla z Olimpa vse, ki so se plazili nanj nepoklicani?

Moč in zrelost naših povojnih književno-kritičnih meril bi lahko izmerili tudi po esejih, v katerih kažejo kritiki v sintetični obliki obraze domačih in tujih književnikov iz preteklosti in sodobnosti in kjer segajo že na področje literarne zgodovine. Teh esejev pa je toliko, da zahtevajo posebno poglavje in zaradi svoje narave tudi posebno obravnavo.

Jože Toporišič

RAZGLEDI PO STILISTIKI IN STILU

Naslov predavanja, ki sem ga jaz prijavil za naš shod, se glasi Razgledi po stilistiki in stilu, prireditelji seminarja pa so mu dali obliko, kakor je natisnjena v programu: Stilistična vprašanja. Mislim, da mi tudi tak naslov dovoljuje razpravljati o nekaterih vprašanjih, ki se tičejo tako stilistike kot teore-

tične znanosti o lastnem predmetu in metodologiji pri proučevanju stila ali posameznih njegovih sredstev, kakor mi dovoljuje z druge strani spregovoriti o stilistiki kot uporabni znanosti (in neznanosti) pri proučevanju stila ali posameznih njegovih sredstev v konkretnih literarnih in drugačnih besedilih ali — kakor jih lahko imenujemo splošneje — v konkretnih obvestilih. Vse to namevam storiti kljub temu, da mi odmerjeni čas 45-ih minut prej priporoča omejitve teme kakor vztrajanje pri napovedani večji širini: to delam zaradi tega, ker so vprašanja oboje vrste med seboj neverjetno tesno povezana in določena, zato bi omejevanje pomenilo nedorečenost in s tem tudi negotovost in nejasnost.

O stilistiki in stilu je v svetu doslej že veliko napisanega: komaj specialist največjega formata si lahko privoščijo tudi le približno natančen pregled nad zadavnimi problemi. Za ilustracijo naj opozorim na Hatzfeldovo Kritično bibliografijo nove stilistike, nanašajoče se na romanske literature: tu je samo za čas 1900-1952 razporejenih in analiziranih več kakor dva tisoč del! Kje so potem še dela, ki obravnavajo slovanske ali germanske in druge evropske književnosti, da ne govorimo o literaturah drugih delov sveta, posebno Azije, od Bližnjega vzhoda preko Indije do Daljnega vzhoda. In v časovni razsežnosti: že za evropsko kulturno izročilo segajo korenine stilistike tja nazaj do antike, kjer se posebej odlikujeta Aristotelova in Kvintilijanova retorika — v določenem smislu predhodnici vsega našega pisanja o stilu in stilistiki.

Pri nas Slovencih o stilistiki in stilu ni veliko pisanega. S stilistiko se je naš srednješolsko izobraženi Slovenec doslej srečeval v pravilih o metru, tropih in figurah na koncu slovnice: tako že pri Sketovih izdajah Janežičeve slovnice², tako v Breznikovih slovnica³ in v slovnica⁴, ki jih od časa neposredno izpred druge svetovne vojne sem izdaja uredniški odbor. Ta poglavja so včasih prav del knjige, včasih so pomaknjena v dodatek, dokler ni Slovnica 1956 nekaj malega o tropih in figurah prevzela v poglavje Besedno gradivo, metriko pa — pač zaradi kritike — povsem izpustila. Naravni podaljšek srednješolskih stilistik in metrik iz slovenskih slovnice vidim v II. knjigi Besedne umetnosti, ki jo je 1958 izdala Silva Trdinova, namreč v Nauku o slogu ali stilistiki in v Nauku o osnovah meroslovja ali metriki. Knjigo menda vsi poznamo: v primeri z dotlejšnjimi šolskimi stilistikami ima obširneje obdelana tradicionalna poglavja o lastnostih dobrega jezikovnega sloga (pred tem je o tem pisal Breznik⁵), potem o pesniškem jeziku, tj. o tropih in figurah (ki niso samo v pesništvu znani), in o metriki (ki je tradicionalno postavljena izven okvira stilistike, kar je upravičeno le za del o kiticah in drugih pesniških oblikah). Drugo, kar je novo: poglavje Razvojne stilistične stopnje (kjer razpravljanje o iznajdbi ali invenciji spada v teorijo ustvarjanja, poglavje o razporedbi in dispoziciji pa v nauk o zgradbi [kompoziciji], vse skupaj pa je zašlo v stilistiko iz retorike). Poglavje Jezik, narčeje, žargon je prav tako novo, vendar sploh ni obdelano s stališča stilistike, kakor spadajo tudi Literarne prvine (opis, oris itd.) že bolj v način pripovedovanja. In končno: tudi Literarne smeri (barok, romantika, realizem itd.), ki ne spadajo sem, ampak v splošno umetnostno — ne stilistično — tipologijo.

To je na kratko slovenska stilistika na nižji ravni, lahko bi jo imenovali tudi praktično, ker ima v veliki meri namen, ne le seznanjati z dejstvi stilskega sveta, temveč tudi učiti, kako se negativnih izogibati in si za pozitivna prizadevati.

Slovenska stilistika na višji in najvišji ravni se prav tako ne more posebno pohvaliti ne s številnostjo objavljenih del ne z njihovo prodornostjo, pa najsi že gre za teoretsko razglabljanje ali za uporabo lastnih in tujih teoretičnih spoznanj

pri raziskovanju stila posameznih del, pisateljev ali dob. Od najvažnejših teoretičnih razprav iz časa do konca prve svetovne vojne (a le v dvajsetem stoletju) je mogoče navesti — kdaj bomo imeli končno na razpolago potrebno bibliografijo?— Debevčevo razpravo Podoba (metafora) v slovenskem jeziku in slovstvu⁶, Ušeničnikovo o metafori in metonimiji⁷, medtem ko sta Pavlica⁸ in Župančič⁹ razpravljala o ritmu in metru. V času med obema vojnama je l. 1925 izšlo še danes branja vredno Omersovo Stihoslovje¹⁰, v svoji Literarni vedi¹¹ je tudi o stilu pisal Kelemina, 1939 je izšel Isačenkov Slovenski verz; o stilu je govora tudi v Ocvirkovi Teoriji primerjalne literarne zgodovine,¹² pisala pa sta o tem še Šilc in Jesenovc. Naš največji stilistik, Ocvirk, svoja dognanja posreduje žal le svojim univerzitetnim slušateljem, širša javnost se je imela po drugi svetovni vojni priložnost seznaniti le z delom njegove študije Novi pogledi na pesniški stil (NS 1951)¹³, kjer pa je stil pojmovan široko, namreč kot »spoj ideje, snovi in oblike v skladno, v sebi zlito celoto«¹⁴ oz. kot »posledica individualnega združevanja ideje, snovi in oblike«.¹⁵

Tudi razprav o stilu posameznih del in avtorjev imamo zelo malo. V petem poglavju svojega lanskoletnega predavanja na kongresu jugoslovanskih slavistov¹⁶ sem za čas pred drugo svetovno vojno omenil poleg Breznikovih temeljnih del kakor Stritarjev slog, Jezik v kmečki povesti, Jezik naših pripovednikov itd. le še Beletovo razpravo Cankar in biblija, iz časa po drugi vojni pa prispevke Franca Dobrovoljca (Nekaj posebnosti iz Cankarjevega jezika), Antona Bajca (O slovenski rimi), Jože Mahnič (Slog in ritem Cankarjeve proze) ter svoje pisanje o stilski vrednosti glasovne podobe odlomka iz Cankarjevega Jureta, Prešernovega Pevca in Župančičeve Žebljarske.¹⁷ Dodati bi bilo treba še Voduškovo oceno Sovretovega načina prevajanja v pisanju okoli SP 1950,¹⁸ potem pa interpretacije nekaterih literarnih tekstov v Janka Kosa Sodobni literarni teoriji in književnem slogu,¹⁹ kjer govori o stilu tudi teoretično. Tudi stil zadevajoče interpretacije nekaterih tekstov imamo še v že omenjenem Ocvirkovem pisanju Novi pogledi itd. Kakšne opazke o stilu literarnih del najdemo seveda tudi v ocenah in kritikah in morda še v kakšnih interpretacijah, kjer se govori tudi o drugih, ne le stilskih značilnostih obravnavanih besedil.²⁰

Vsega našega pisanja o stilistiki in stilu torej res ni veliko,²¹ toda kdor bi ga prebral, bi hitro spoznal, da se je treba tudi v njem nekako orientirati, saj en avtor misli o zadevnih vprašanih tako, drugi drugače. Zdi se mi, da se posebno vsiljivo postavljajo vprašanja kot: Kaj je torej stil? Kaj je stilistika in kakšen je njen predmet? Kje je njeno mesto glede na znanosti, kot sta jezikoslovje in literarna zgodovina? Kakšna je njena metodologija? Kaj je storiti, da pridemo do dejavne stilistike in do njenih tudi za literarni in jezikovni pouk koristnih rezultatov?

Posebno prva vprašanja so med seboj ozko prepletena, zato se mi gotovo ne bo zamerilo, ako nanje ne bom skušal odgovoriti za vsako ceno posebej, t.j. ločeno, čeprav jih bom sicer vedno strogo razločeval.

Beseda stil se je v besedišču današnjega literarnega izobraženca pomensko močno izpraznila, ker jo ta uporablja v tem, drugi v onem pomenu. Pri nas npr.: Ocvirk: »spoj ideje, snovi in oblike v skladno, v sebi zlito celoto«.²² Silva Trdinova: »način izvajanja z harvo, z zvokom, z besedo« oz. »sredstva umetniškega izražanja«.²³ Kelemina: »jezikovni stil pesniškega umotvora« tvorijo »sredstva pesniškega izražanja (...), ki jih je razvil človeški govor tekom časa«, kamor »v širšem pomenu spada (...) tudi še metrika in pesnikova dikcija«.²⁴ Kos: »Stil je način, kako je vsebina književnega dela podana z obliko stavkov, besednih zvez in izbiro besed.«²⁵ Itd. — Ni namen tega mojega predavanja, oživiljati zmedo protislovij in

medsebojne nedoločenosti, v katera so ujeta pojmovanja in definicije stila ne le, ko gre za različne avtorje, temveč tudi pri enem samem. Moj namen je marveč pokazati, za katero pojmovanje bi se kazalo odločiti.

V skladu s stališčem modernega jezikoslovja in teorije obvestila bi se odločil za naslednje pojmovanje:²⁶ stil je vsebovan v izboru iz jezikovnih sredstev, je funkcija izbranih jezikovnih sredstev, najsi že gre za glas, naglas, besedo in njeno obliko, sintaktično zvezo ali mesto v govorni verigi (torej za besedni red); in če gre za tiskano sporočilo, je stilotvoren tudi izbor pravopisnih in pisnih navad in značilnosti.

Da se nam definicija utelesi, nekaj primerov za vsaktero mogočih izbir. Glede izbora glasov: lahko jih jemljem v neupadljivi razporejenosti normalnega, tako rekoč vsakdanjega govora. V tem primeru je izbor neopazen, kakor vzemimo v stavku »Ivan Cankar se je rodil na Vrhniki«. Neopazen je izbor glasov tudi v naslovu našega društva, čeprav ima *Slavistično društvo Slovenije* že skoro preveč sikavcev in šumnikov oz. sičnikov in šumevcev. V stavku kakor *Dež škrablja po šipi* bi se pa naši zavesti gotovo vrinila pogostnost glasu š. Ta in oni bi morda celo porekel, da tu že glas š sam nekaj pove. Da nam pove v kontekstu, tj. v primerenem sobesedilu, se vidi tudi iz Župančičevih verzov²⁷ iz persiflaže Aškerca:

*Kdo preštel bi vse te maharadže
na sloneh (in kaj jih je še peš)?
Skoraj da se tresejo mi hladže:
Omer, ali res v to družbo smeš?*

Kar smo pravkar prikazali ob soglasnikih, velja tudi za samoglasnike. Znana sta verza iz Aškerčevega Kronanja v Zagrebu:

*Zvonovi zagrebški pojo,
pojo, da še nikdar tako.*

V prvi kitici Župančičevega *Dies irae* pa imamo kar pravo simfonijo:

*Dom
razmajal je svoj veliki zvon;
kakor da toži nad mestom Bog,
kroži glas vse naokrog,
trka na ókna, bije ob duri,
preko streh stresa s peroti
črno grozo dušam nasproti,
plaši in buri,
bega otróka in sega z róko
starcu v prsi globóko.*

Da tudi tu že vokali (in soglasniki) sami nekaj povedo, menda nihče med nami ne dvomi.

Tu bi se pravzaprav kazalo malo dalj ustaviti, saj se nam nudi lepa priložnost opozoriti na bistvene stvari glede stila ob docela zaključenem in določenem predmetu, ki ob njem ni mogoče nikakršno izmikanje. Postavlja se namreč vprašanje, v čem je bistvo stila. Ali v tistih opaznih, prag naše zavesti prestopajočih ali tudi le našo podzavest ogovarjajočih elementih (š v primeru *Dež škrablja po šipi, dž v hladžah*), e v premeni z a v Aškerčevih in premena o — a in u — i v Župančičevih verzih? V glasovih torej, ki se tu prehodno, začasno semantizirajo, tj. dobe svoj lastni pomen? Kaj potem drugi glasovi — in per analogiam tudi v drugih slojih jezika prav taki nevtralni elementi — niso stilotvorni? Ali pa je tudi v njih vendarle stilska potencia?

Če se spomnimo naše definicije, da je stil funkcija izbranih jezikovnih sredstev od glasu, o katerem pravkar obširneje razpravljamo, do zapletene sintaktične sheme danega obvestila — odgovor ni težak: Bistvo stila je tako v našo pozornost zbujujočih elementih (imenujmo jih stileme, Ocvirk in drugi za njim jih imenujejo stilizme) kakor v odnosu le-teh do elementov, ki naše pozornosti posebej nê pritegujejo. Poslednji, tj. prvine, ki naše pozornosti ne pritegujejo, so neogibni protipol stilemom: pomenijo nevtralni, običajni izbor jezikovnih sredstev, stilemi pa v nasprotju z njimi — boljše bi bilo celo reči: zaradi nasprotja z njimi — aktivni, manj pogostni, včasih celo izjemni izbor jezikovnih sredstev. Da se izrazim primerno marksistični terminologiji: eni in drugi skupaj tvorijo dialektično celoto, saj so eni z drugimi določeni in določljivi, kakor uči relativnostna teorija.

Pri obravnavi glasovnega sloja v stilu določene besedne umetnine bi bilo treba opisati potemtakem tako te neopazne kakor opazne elemente. In vendar! Kakšen smisel bi imela pripomba možnostnega raziskovalca kakšnega Jurčičevega proznega odlomka (ali celega dela ali njegove umetnosti sploh), češ v njem nahajamo takšno razporeditev glasov, kot je tipična za slovenski knjižni jezik določene dobe. To bi bila očitna tautologija. O razvrstitvi (ali distribuciji) glasov ima smisla govoriti šele ob taki besedni umetnini (in ob kakršnemkoli sporočilu sploh), ki ima pozornost zbujujočo razvrstitev glasov, medtem ko se óna navadna razume sama ob sebi. Če torej literarni raziskovalec pripomni, da ima — vzemimo — pesem take in take rime, in če je s tem res izčrpal njene pozornost zbujujoče glasovne prvine, je to sporočilo treba sprejeti z logičnim korelatom: drugo je kot običajno. Glasovno je torej tak tekst popolnoma označen že z navedbo o rimah, saj je jasno, da če je na razpolago pet predmetov — da povemo v podobi — in moj prijatelj vzame dva, koliko jih potem ostane še meni. Z drugimi besedami: če dani estetski ali kakršenkoli že tekst obdelam natančno glede stilemov — kateri so, kakšni, kako pogosto nastopajo, kakšen je njihov medsebojni odnos, morda skupni imenovalec — je s tem tudi povedano, kakšen je stil danega teksta.

Toda vrniti se moramo k naši definiciji stila kot izbora iz jezikovnih sredstev in k obljubi, da ponazorimo ta izbor ne le ob glasu, temveč tudi ob naglasu, besedi, sintaktičnem, intonacijskem in zapovrstnostnem obrazcu itd. Glede naglasa. — Če pod *Sporedom predavanj* našega seminarja preberemo stavek »Informacijska in sprejemna pisarna SD bo začela poslovati v soboto dne 1. septembra ob 10. uri«, je gotovo, da je naglas tako rekoč neopazen, stilsko nevtralen v smislu, kot smo pokazali pri obravnavi glasovja; je tako rekoč na ničelni stopnji, kot se izražajo nekateri prav zadevno, ker ga za sprejemajočo in oddajajočo zavest praktično ni. Drugače je, če pesnik besede razporedi tako, da se naglasi pojavljajo po določenem razporedu; tedaj se naglas gotovo uveljavlja kot stilotvorno sredstvo, stilem. Vzemimo za primer iz Prešerna:

*Dni mojih lepši polovica kmalo,
mladosti leta! kmalo ste minule;
rodile ve ste meni cvetja malo,
še tega rožce so se kòj osule,
le redko upa sonce je sijalo,
viharjev jeze so pogosto rjule; itd.*

Če je kdo hotel, je lahko v nedavni preteklosti bral o teh stvareh več v fonostilističnih — kakor jih imenujemo — analizah Pevca,²⁸ Žebljarske²⁹ in odlomka iz Jureta,³⁰ kjer so med drugim obravnavani še drugi, stavčno fonetični stilotvorni elementi, posebno stavčna intonacija. Tu ni časa, da bi o tem obširneje razprav-

ljali, odgovoriti pa gotovo še moram temu ali onemu izmed vas na pomislek, ki se mu je nemara zbudil ob teh mojih besedah.

Silva Trdinova bi gotovo rekla — vsaj ko bi vztrajala pri spoznanjih iz časa, ko je pisala svojo že omenjeno knjigo — da ni dobro, spravljati v okvir stilistike probleme v zvezi z razdelitvijo naglasa, tj. metriko. Sodeč po pisanju v razpravi Sodobna literarna teorija in knjižni slog, bi Janko Kos protestiral zaradi dejstva, ker se v svojem pojmovanju stila ne omejujem na »način, kako je vsebina književnega dela podana z obliko stavkov, besednih zvez in izbiro besed«,³¹ temveč pritegujem vanjo še naglas, glas, stavčno fonetiko, zaporednostni obrazec itd. Odgovor? Od metrike spada izven okvira stilistike le nauk o zgradbi, kitični ali nekitični in še drugačni. Kos je svojo trditev verjetno prehitro zapisal oz. ni popolno ekscerpiral.

Ostale izbore iz jezikovnih sredstev hočemo ponazoriti zelo na hitro. Beseda: V stavku »Na vrtu so posebno lepo uspevale kumare« so same stilsko nevtralne besede. Prav tako v stavku »Obrisal si je nos«. Ako pa v zadnjem primeru *nos* nadomestimo s *kumaro*, torej »Obrisal si je kumaro«, mislimo pa »nos«, gre za stilem. Glede označene besedne oblike se spomnimo samo Aškerčevega sklonila za instrumental ednine pri samostalnikih ženskega spola na -a, npr. »Solze z desnoj briše si po lici«, kjer je stilističen, tj. stilotvoren še končni -i v sintagmi *po lici*. Ali pri Finžgarju: »(...) je sesul predse drobiž in debeliž«³². Kdo ne opazi tu *debeliža*, ki mu stilotvorno vlogo daje nepričakovana tvorba po vzorcu *drobiža*. In sintaktična zveza? Spet mi bo pomagal Župančič, ki je v neki pesmi³³ po verzih

*Tam krožijo sonca in merijo čas,
večno mirna,
brezobzirna
noč in dan teko preko nas,*

nadaljeval pač za vsakogar močno opazno z asindetičnim parataktičnim naštevanjem:

*Mi pa pod njimi se bijemo, vijemo,
sijemo, gasnemo,
škodimo, hasnimo,
v kupe medu in otróva se lijemo,
próstor vesóljni z željami prepletamo,
večnost v trenutek begoten ugnjetamo,
z duhom za zadnjimi zvezdami grabimo,
grozo izzivamo, itd.*

Končno mesto v govorni verigi ali — kot smo ta pojav tudi imenovali — v zapovrstnostnem obrazcu stavka ali sintagme: »Lepa Vida je pri morju stala« na eni in »Vida lepa je odgovorila«³⁴ na drugi strani. In pri Župančiču: »Hodil po zemlji sem naši in pil nje prelesti«,³⁵ kjer imamo v enem samem verzu sedaj normalno, sedaj stilistično stavo svojilnega zaimka glede na odnosnico. Kateri šolnik se končno še ni ustavil pred opaznostjo besednega reda (in sintaktične zveze zraven) v Prešernovem stihu iz Nove pisarije:

»boni pel: gosence kaj na repo varje«.

Za zaključek še pomen izbire pavze, premora v govoru. Včasih smo se učili Piti-jinega izreka, napovedi bodočnosti nekemu radovednežu: »Ibis, redibis numquam peribis in bello«, kar bi se po naše reklo morda takole: »Pojdeš, vrneš se ne pogineš v vojni«. — Torej še enkrat: stil je funkcija izbranih jezikovnih sredstev.

Na tako trditev ni težko slišati naslednjega ugovora. Dobro, naj bo, toda stil, o katerem govoriš, je jezikovni stil, ne umetniški, ki nas (morda) tu najbolj zanima. In: stilistika, o kateri govoriš, je jezikoslovna stilistika, ne sodobna literarna stilistika, kakor pravi temu v najnovejšem času Janko Kos, kateremu ta izraz pomeni znanstveno stilistiko besedne umetnosti. Z drugimi besedami: pred nami stoji vprašanje, kaj je jezikoslovna in kaj literarna stilistika. Ostro ju ne loči le Janko Kos v svoji že večkrat omenjeni razpravi, ki jo menda pozna vsak šolnik, za ločitev se zavzema, kolikor vem iz lastne izkušnje, menda sploh ves slovenski znanstveni in ki naj bi bil znanstveni naraščaj tako z literarnozgodovinskega kakor z jezikoslovnega področja slavistike in sploh ljudje, ki si služijo svoj kruh s takšnim ali drugačnim obdelovanjem besednih umetnin, in če ne teh, vsaj njihovih stvarnikov, in če tudi teh ne, vsaj faktorjev, družbenih, ekonomskih, političnih in osebnih, ki te stvarnike besednih umetnin porajajo ali jim niso dali, da bi se bili porodili. Ko sem prijavil ta svoj referat, mi seveda ni bilo treba dolgo čakati na pričakovano vprašanje: »Oprostite, ali mislite na literarno ali na jezikoslovno stilistiko?«

Toda na dan z odgovorom na vprašanje, kako je torej z obema stilistikama, tj. z vedo o proučevanju stila, kakor ga pojmujeemo tu? — Po mojem globokem prepričanju, ki se mi je napovedovalo — skoro bi rekel — po skrivnem podzavestnem občutku, razlike, bistvene razlike med obema stilistikama ni: stilistika je ena sama. Razlika je samo v predmetu: tako imenovano jezikoslovno zanima stil vseh sporočil, naj že bodo leposlovna, znanstvena, pogovorna, novinarska, poljudnoznanstvena, obveščevalna in ne vem še kakšna, naj bodo vzeta iz sodobnega ali preteklega časa in končno: naj so jim avtorji ljudje tega ali onega socialnega ali izobrazbenega razreda ali starostnega obdobja. Stilistiko zanima — in jo torej proučuje — porazdelitev izbirnih možnosti v okviru danega jezikovnega sistema, tj. sistema na najrazličnejše načine med seboj povezanih in sopogojenih znakov in struktur, in sicer od preprostih, nesestavljenih in enofunkcionalnih do najzpletenejših in večfunkcionalnih. (Znak pomeni tu jezikovna sredstva sploh od glasu ali besednega naglasa na eni do zapletene sintaktične in stavčne tvorbe na drugi strani.) Kako jih odkriva, smo na kratko ponazorili ob glascvni plasti jezikovne strukture, kako jih ocenjuje, bo pa govora še pozneje.

Predmet *literarne* stilistike bi bila v nasprotju s tem le umetniška besedna sporočila ali — kakor smo jih navajeni imenovati — umetniška besedila, umetniški teksti, pisani ali govorjeni. Toda če si ogledamo takšno umetniško sporočilo, kaj hitro ugotovimo, da ima ogromno skupnih lastnosti (seveda kar se tiče izbora jezikovnih sredstev) z neumetniškim sporočilom. To je treba ponazoriti. Če vzamemo najprijemljivejši sloj iz jezikovne strukture (ne organizma, kot se izražajo nekateri; komur ne ugaja beseda struktura, naj uporablja domači stroj, ki pomeni isto), namreč besedni, menda ne bo med nami človeka, ki bi upravičeno dvomil o tem, ali v besednih umetninah uporabljamo drugačno besedje kakor v drugačnih sporočilih. Človek se takoj spomni na trope, ki so v Besedni umetnosti Silve Trdinove obravnavani v poglavju O pesniškem jeziku. Toda metafore, metonimije, komparacije itd. nahajamo vendar tudi v pogovornem jeziku, v pravniških in govorniških spisih. Prav tako je tudi s figurami: nekatere glasovne in sintaktične nahajamo npr. v pregovorih, kakšne vse ne beremo ali čujemo v govorih slavnih retorjev, državnikov govorcev itd. Človek se v strahu za samostojnost besedne umetnosti v stilu oklene ritma, metra: toda enciklopedije vedo povedati o kupih knjig, ki imajo prav tako disciplinirano razporejene besede glede na besedni in stavčni

naglas — a niso umetniške. Kaj pa modernistične deformacije jezikovne strukture v besedju, stavčni zgradbi ipd? Tudi to je znano tudi iz drugačnih sporočil: opozorimo le na otroški govor, govor ljudi v silnem afektu, govor epileptičarjev in drugih takih nevrotikov.

Za primer: Kakšna je razlika med tem, ako npr. prvi stavek iz Jurčičevega Desetega brata spregovori pripovedovalec umetnik ali pa kakšen z literaturo se ukvarjajoči tistega časa, ki bi nemara v kavarni svoji družini lahko sporočil svoje spoznanje, ki ga je zapisal Jurčič na omenjenem mestu, namreč: »Pripovedovalci imajo, kakor trdi že sloveči romanopisec Walter Scott, staro pravico, da svojo povest začno v krčmi, to je v tistem shodišču vseh popotnih ljudi, kjer se raznovrstni značaji naravnost in odkrito pokažejo drug drugemu poleg pregovora: v vinu je resnica«⁷³⁶ — Seveda mi kdo lahko zabrusi v odgovor: Toda tvoj kavarniški literarni zainteresanec svojega poslušalstva gotovo ne bo presenetil z besedami, kakor so tiste na začetku Prešernovih poezij:

*Sem dolgo upal in se bal,
slovo sem upu, strahu dal.
Srce je prazno, srečno ni,
nazaj si up in strah želi.*

Res je. V zvezi s takimi problemi sem pred leti v predavanju slavističnemu aktivu v Ljubljani³⁷ menil, da gre za intenzifikacijo, stopnjevanje nekaterih jezikovnih sredstev, in sicer ne le glede količine, temveč tudi glede na razporejenost — prostorno, ko je besedilo zapisano, časovno, ko ga kdo izgovarja. Še danes mislim, da je tako. Stopnjevanje je seveda mogoče doseči na dva načina: bodisi z dodajanjem, bodisi z odzemanjem. Pritisk — da vzamemo konkreten primer — kakega predmeta na drugega, npr. uteži na ploskev trdne podlage, lahko povečam tako, da ali dodam še eno utež ali pa pri isti uteži zmanjšam dotikalno površino obeh predmetov. Preneseno na naše Prešernove verze to pomeni: dodajanje imamo v razvrstitvi naglasa, kolikor se tiče rime, tudi glasa; odzemanje imamo glede količine besed, ki bi jih bilo v navadnem besedilu več. Nemara: »Dolgo sem upal in se bal, a sem pustil eno in drugo. (Varianta drugega dela: a sem pustil up in strah). Sedaj mi je srce prazno, ne pa tudi srečno (varianta: srečen pa vendarle nisem), zato si želim, da bi imel spet na kaj upati in se česa bati (varianta: za to si želim nazaj up in strah).

Toda kakor imamo intenzifikacijo enih sredstev v umetniškem tekstu, tako imamo intenzifikacijo drugih jezikovnih sredstev v drugačnih besedilih oz. — splošneje povedano — sporočilih. V znanstvenem tekstu današnjega časa se navadno stopnjuje neinverzivnost, neafektivnost, netropičnost, nefigurativnost ne glede na specifično terminologijo vsake posebne znanosti. Izjeme seveda so, toda kolikor so, čutimo to kot stilsko motnjo, ki jo lahko najočitneje ponazorimo s pretirano-stjo, kakršne je ljubil sicer prodorni Avgust Žigon v svojih literarnozgodovinskih in estetskih študijah. Za primer odlomek, v katerem govori o Prešernovem Sem dolgo upal in se bal, ki je imel prvotno naslov Prosto srce, in O Pevcu, ki je imel najprej naslov Osrčenje:

»Epigrama »Prosto sercé« in »Oferzhenje« sta po vsem tem takem oba vkup — ena sama vsebinska celota: celota, ki je prepev, ki je nova transkripcija »Sonétov nesrčec« in njih epiloga; celota, ki je v njej poet takraj Julijine dobe in takraj celó »Krst« samega povzél in prepesnil »Sonéte nesrčec«, ter spojil v njej »Krst« svoj in s tem konec druge dobe — naravnost z epilogom njihovim, s koncem prve dobe; spev sta, ki je v njem obnovil poet vsebino,

glavno misel epiloga »Sonétov nesreče« zdaj takraj »Krsta«, s čimer se je povrnil poet spet tja, kjer je že bil nekoč, — ali bolje: s čimer je izrekel dejstvo, da mu ni nikak drugačen rezultat dozorél v novi, v tisti drugi dobi njegovi, ampak spet le isti, ki mu ga je dala — nekdaž že pred Julijino njegova prva doba.«³⁸

Torej stilistika je ena, stili so različni, kakor je zoologija ena, živalske (in človeške) vrste pa različne.

Guberina, ki je spregovoril po Vatroslavu Kaleniću v teoretičnem delu članka o stilografiji,³⁹ katerega smo imeli nedavno priložnost brati v Jeziku in slovstvu, s tem ne bo zadovoljen. Kakor mnogi drugi, posebno pa, kot rečeno, zadevni slovenski mladi znanstveni naraščaj sploh, Kalenić namreč meni, naj bi jezikoslovna stilistika, ki je nekaj drugega kot literarna, podajala le razlago *stilnih točk*, kakor se izraža (mi smo se tu zedinili za naziv *stilem*), razlago namreč v tem smislu, da bi opozarjala na momente jezikovnega ustroja, ki te stilne točke tvorijo. Po vsej verjetnosti Kalenić pri tem misli, naj bi jezikoslovni stilistik le opozarjal na opozicijsko možnost ali nemožnost izbora — spomnimo se našega primera o nosu in kumari — pokazal naj bi, kateri faktorji povzročajo učinkovanje določene stilske točke, pri vsem tem pa bi ga ne smela zanimati vrednost danega izbora; tj. jezikovni stilistik naj bi se ne zanimal za to, ali je izbrana varianta »močna, lepa, skladna, banalna, izumetničenak«.

Pravi stilistik se vrednotenju — v estetskem tekstu tudi tako imenovanemu estetskemu (v čem je bistvo estetičnosti, doslej ni še nihče jasno povedal) — ne more odreči, saj stilskih točk niti ne bi mogel odkriti, ko jih ne bi vrednostno doživljal. Če je poročilo Franca Jakopina o predavanju Vinogradova⁴⁰ o problemu stilistike na slavističnem kongresu v Moskvi objektivno, potem s tem svojim pojmovanjem stilistike nisem osamljen. Vinogradov namreč pravi, da lingvist, ko se bavi s stilom, ne le mora biti sposoben »prikazati (jezikovna) sredstva, s katerimi pisatelj izraža idejno in emocionalno vsebino v literarnem delu«, temveč mora »preko estetske vsebine besede v kontekstu do ocene celotne umetnine«. Jaz bi se tu omejil na delež estetičnega učinka, ki je posledica stila, tj. danega izbora iz jezikovnih sredstev.

Temu je sicer mogoče ugovarjati z Ballyjem, ki je utemeljil stilistiko kot vedo, katera iz svoje obravnave izključuje umetniška besedila — in v tem smislu torej ni literarna — razen tega pa tudi le drugačna, tj. neumetniška besedila proučuje le glede na opozicijo: afektivno — neafektivno. Kdor hoče, take vrste stilistiko res lahko imenuje jezikoslovno, vendar je danes vsakemu kaj vrednemu sodobnemu jezikoslovcu, ki se dotika teh vprašanj, docela jasno, da stil nikakor ni mogoče zajeti v omenjeno Ballyjevo temeljno dvojico pojmov, kakor tudi je v razpravljanju o jeziku prinesla izredno važno distinkcijo.

Še na en ugovor moram odgovoriti: kakor je za stilografa in Ballyjevega stilistika moje pojmovanje stila preširoko, tako je za literaturografa oz. literarnega zgodovinarja preozko, saj naj bi bil stil »spoj ideje, snovi in oblike v skladno, v sebi zlito celoto«. Če se je Kos v svoji citirani razpravi⁴¹ proti takemu pojmovanju postavil z besedami: »To je pojmovanje, ki je zelo blizu umetnostno zgodovinskemu. Pojem sloga v književnosti je jasen in precizen samo, če ga pojmuje v ožjem pomenu — kot naziv za eno izmed sestavin oblike književnega dela«, moramo pripomniti, da se je pri tej svoji kritiki lahko naslonil na istega avtorja, ki se je v svojih predavanjih o stilistiki, tj. nauku o stilu v ožjem pomenu, vedno omejeval prav na proučevanje jezikovnih sredstev, včasih celo skoro v jezikoslovnem smislu. Res: stil je samo izbor, funkcija izbranih jezikovnih sredstev, prav

vseh in ne glede na to, ali je ta izbor skladna in v sebi zлита celota ali ne. Drugo so problemi kompozicije, drugo so vprašanja prikazovalnih možnosti (npr. v prvi ali v tretji osebi, avktorialno /tj. tako, da bralec v delu čuti prisotnost avtorja/ ali personalno /tj. tako, da avtor v tekstu ne izstopa/), zopet nekaj drugega je tematika z motiviko (sem grede tudi ideje) in še nekaj drugega ideološka določenost besednih umetnin. Ideja, snov in oblika vplivajo na izbiranje iz jezikovnih sredstev in so zato v napravljenem izboru na svoj način prisotne, ni pa stil njihova zlitina ali spoj. Spoj vseh teh in še drugih elementov je besedna umetnina ali kakšen njen tip, umetnostna formacija — stil pa je izbor jezikovnih sredstev, ali če nam ugaja izraz spoj, potem spoj izbranih jezikovnih sredstev. Ne več in ne manj. Tak spoj je kdaj zelo kvaliteten, naravnost genialen — namreč z ozirom na svojo povednost — najbolj pogosto pa je celo srednje ali slabe kakovosti. V prvem primeru tak stil označujemo s pozitivnimi, v zadnjem z negativnimi, v srednjem z vmesnimi prilastki ali z mešanico enih in drugih.

Stilistiko zanimajo vsi stili, najbolj pa seveda najbolj dognani in raznovrstni izbor — v funkcionalnem smislu seveda — jezikovnih sredstev, kakor ga najdemo prav v kvalitetnih besednih umetninah. Za sedaj je stilistika močnejša v analizi kakor v sintezi, toda kvantiteta dobrih analitičnih del je podlaga za novo, sintetično kvaliteto. V naši slovenski javnosti se žal ne napoveduje niti kvantiteta stilskih analiz, torej še veliko manj kvalitetna sinteza. Da bi se to spremenilo, bi se morali, kakor sem poudaril že na lanskem kongresu, zavedati vsaj treh važnih nalog in se tudi truditi za njih izvršitev:

1. Morali bi izdelati resnično znanstveno slovnico slovenskega knjižnega jezika, ki bi razkrivala njegovo pravo podobo, ne pa, kakor sedanja, predvsem pomanjkljivo znanstveno podkovanost njenih avtorjev in kot posledico tega v količkah občutljivejšem vprašanju okrnjenost in napačnost spoznanj in pojmovanj.⁴² Taka znanstvena slovnica bi pri podajanju strukture slovenskega knjižnega jezika nujno morala upoštevati tudi stilski vidik, tj. razkriti bi morala in razložiti mehanizem stilskega učinkovanja, da bo od teh spoznanj naš bodoči stilistik in tudi navadni literarni zgodovinar lahko že izhajal, ne pa da bi se moral predhodno spremeniti v jezikoslovca, tj. se spuščati na področje, kjer bo v najboljšem primeru le povprečen diletant. Taka slovnica bi pomagala tudi učiteljem in učencem, saj bi jezikovne kategorije in značilnosti spoznavali v dejanskem okolju in funkcionalnosti, ne pa v slovniškem antiseptičnem brezračju in larpurlartizmu. (Za ilustracijo poslednjega naj opozorim samo na tri komparative adverba *globoko*,⁴³ namreč *globlje*, *globokeje* in *globoče*, ki jih slovnica pošilja v svet kot enakopravne, torej proste variante. Glede larpurlartizma primerjaj še sedanjih 7 glagolskih vrst in 14 razredov z ne vem koliko izjemami!)

2. Poleg slovnice sodobnega knjižnega jezika bi bilo treba izdelati še zgodovinsko slovnico za 19. stoletje. Za prvo silo bi se dala le-ta na diferencialni podlagi stisniti v opombe k prvi. To pa ne bo mogoče prej, preden si ne napišemo podrobnejše zgodovine knjižnega jezika.

3. Prilastiti si moramo moderno pojmovanje stila in stilistike, saj je le-to predmetu primerno in usposablja za praktično delo. Tega se je treba nemudoma lotiti: nobena teorija ni popolna, popolnost bo stilistika dosegla le v neskončnosti svojih delnih približanj tako v teoretični spoznavi kakor v uporabi teh spoznanj pri proučevanju stila. Tega se moramo zavedati in se dela lotiti ne glede na nedokončnost rezultata. Za to delo bi morali izkoristiti tudi vse personalne možnosti: no-

bene nevarnosti ni, da bi komu zmanjkalo raziskovalnega prostora, večja je, da se posameznik zaradi brezkončnosti prostora izgubi v malodušju zaradi velikih, nezmožljivih nalog, ali če je manj tankovesten — v revni samovšečnosti. — Ne eno ne drugo objektivno ni opravičljivo.

- ¹ A Critical Bibliography of the New Stylistics applied to the Romance Literatures 1900–1952.
- ² Prim. Janežičeva Slovenska slovnica, šesta izdaja 1889; tako tudi v deseti iz 1911. leta.
- ³ Prva izdaja 1916, druga 1921, tretja 1924, četrta 1934.
- ⁴ Slovenska slovnica 1941, Slovenska slovnica 1947.
- ⁵ Prim. v prvi izdaji slovnice str. 245–251.
- ⁶ V Jahresbericht des k. k. Kaiser Franz Joseph-Staatsgymnasiums in Krainburg 1905, 3–23.
- ⁷ Cas X/1916, 336–340.
- ⁸ Naša metrika v luči hebrejske, Cas 1917, 90–98; Prepir za ritem in metrum, ravno tam, 298–303.
- ⁹ Ritem in metrum, LZ 1917, 277–279.
- ¹⁰ I Splošni del, Celje, 68 strani.
- ¹¹ Ljubljana 1927, 120 str. O stilu na str. 66–71.
- ¹² Izšla 1936. leta, o stilu glej posebno str. 107.
- ¹³ Na str. 1, 127, 221 in 319 v štirih nadaljevanjih.
- ¹⁴ Na str. 223.
- ¹⁵ Na str. 327. Podobno tudi v Teoriji... str. 97, kjer pa je docela jasno, da gre za širše pojmovanje stila, za umetnino sploh.
- ¹⁶ Objavljeno mestoma skrajšano v JiS VII/1961/62, 161–170.
- ¹⁷ Natančnejše bibliografske podatke glej v zgoraj cit. razpravi.
- ¹⁸ V kritiki Pripombe k Slovenskemu pravopisu, NS 1950, 947–953, 1045–1052, 1147–1152.
- ¹⁹ Izšlo v knjigi Novi pogledi na pouk književnosti in literarne teorije v gimnazijah. Izdal zavod za prosvetno-pedagoško službo OLO Ljubljana 1961. Omenj. članek je na str. 63–97.
- ²⁰ Najti jih je v Jeziku in slovstvu. O Jenku v Bernikovi knjigi Lirika Simona Jenka, 1962.
- ²¹ V JiS VII je o tem nekaj pisal Boris Urbančič v svojem članku O kriterijih pravilnosti v knjižni slovenščini in Rozka Stefan v oceni z naslovom Zanimiva knjiga o poljski stilistiki.
- ²² Na str. 223 citir. razprave Novi pogledi na pesniški stil, v NS 1951.
- ²³ Besedna umetnost, str. 7.
- ²⁴ Literarna veda, str. 67.
- ²⁵ Sodobna literarna teorija in književni slog, str. 74.
- ²⁶ Prim. v delih Michaela Riffatera: Le style des Pléades de Gobineau, New York 1957; Criteria for Style Analysis, Word XV/1959, 154–174; Stylistic Context Word 1960. Od drugih še: J. Marouzeau, Précis de stylistique française (3. izd. 1950); Marcel Cressot, Le style et ses techniques, Paris 1959; Pierre Guiraud, La stylistique, Paris 1961; Ch. Bruneau, Petite histoire de la langue française I 1958, II 1961, Paris; Halina Kurkowska in Stanisław Skorupka, Stylistyka polska zarys, Warszawa 1959.
- ²⁷ Ta kakor tudi naslednji navedki verzov so vzeti iz Slovenske književnosti, Prva knjiga, Ljubljana 1961.
- ²⁸ JiS 1958/59, 135–137.
- ²⁹ Umjetnost riječi IV/1960, 35–46.
- ³⁰ JiS 1958/59, 107–111. Bolj na jezikoslovno plat omejeno so vsi trije teksti obravnavani tudi v knjigi Slovenski jezik, Izgovor i intonacija s recitacijama na pločama, Zagreb 1961, poglavje Recitacije str. 63–76.
- ³¹ Cit. razprava, str. 74.
- ³² Makalonca, Celje 1958, str. 53.
- ³³ To je seveda Prebujenje
- ³⁴ Pesem Lepa Vida, natisnjena je npr. v Berillu IV.
- ³⁵ Iz Dume.
- ³⁶ Josip Jurčič, Zbrano delo III, 133.
- ³⁷ Prim. Boris Paternu, Predavanja v Slavističnem društvu, JiS V/1959/60, 187–188.
- ³⁸ Nadevek je iz Žigonove razprave Prešernove Poezije: spev o Akademiji Čopovi, objavljene v knjigi Francé Prešeren — poet in umetnik, Celovec 1914, str. CVII.
- ³⁹ Stilografski pravopisni elementi, JiS VI/1960/61, 228–232, 248–256. Guberina Petar: Stilistički i stilografski postupci: naučna i literarna analiza, Pogledi 55, Zagreb 1956, 167–172.
- ⁴⁰ Glej JiS VI/1961/62, str. 241.
- ⁴¹ Str. 71.
- ⁴² Kdor se hoče o tem sam prepričati, beri oceno te slovnice v zagrebški Filologiji 3.1962, str. 278–289, in v Scando-Slavici VI/1960, 113–122, kjer o pomanjkljivostih pišem obširneje.
- ⁴³ Prim. Slovenska slovnica 1956, 247.